

Триалектичний підхід до дослідження людського чинника економіки

Стрижак Олена Олегівна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри туризму

Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця

Здобуття конкурентних переваг країною на світових ринках неможливе без розвитку знань, спроможностей, кваліфікації її громадян, які у сукупності формують людський потенціал суспільства. Ці характеристики при застосуванні їх у виробничих процесах, створюючи у ході виробництва додану вартість, здобувають властивостей капіталу та утворюють людський капітал підприємства, роль та значення якого у інформаційному суспільстві постійно підвищується. Дослідження людини як об'єкта для інвестування та джерела отримання доходу повною мірою відбулося завдяки теорії людського капіталу, концептуальні основи якої було розроблено Г. С. Беккером та Т. Шульцем. Використовуючи методологію та інструментарій неокласики, теорія людського капіталу пояснює людську поведінку з позицій економічного підходу шляхом співставлення витрат та вихід, будь-які дії людини в соціально-економічній системі здійснюються, якщо вигоди перевищують витрати, тобто якщо є певний економічний результат. З іншого боку підходить до дослідження людини в системі суспільно-економічних відносин концепція людського розвитку, започаткована А. Сеном та Мухбубом уль Хаком, яка досліджує проблеми людини з позицій забезпечення рівних прав і можливостей для розвитку для всіх членів суспільства, розширюючи межі дослідження людини теорії людського капіталу та додаючи до аналізу неекономічні чинники (рис. 1). Некономічні змінні, які включають формальні та неформальні норми та правила, систему цінностей та ін. фактори є згідно з цією концепцією не менш важливими, ніж економічні, оскільки вони створюють соціально-культурний фундамент розвитку суспільства.

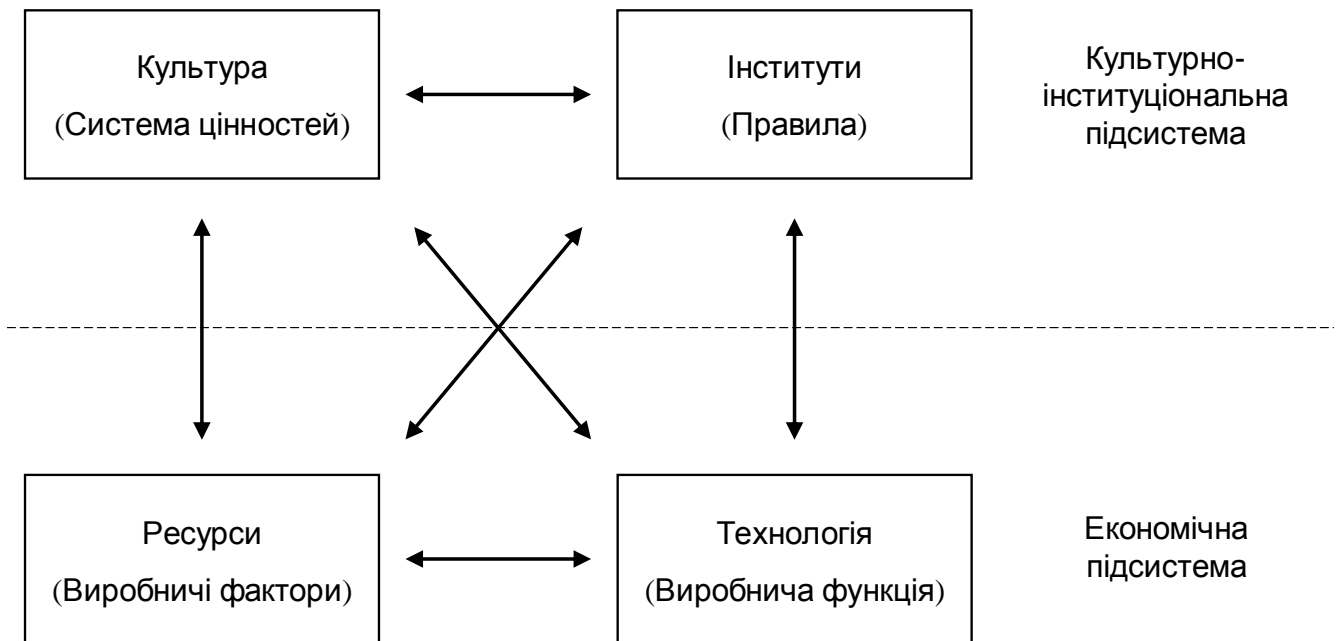

Рис. 1. Взаємопов'язаний розвиток у соціальній системі [2, р. 11]

Характеризуючи сутність та складові людського розвитку, німецький вчений Вельцель Х. зазначає, що «економічний розвиток сприяє самостійності індивіда, відкриваючи доступ до ресурсів, ліберальні прагнення відображають мотиваційну автономію, що обумовлює зростання масових зазіхань на самовизначення; демократія несе з собою інституціональну автономію, гарантуючи політичні права та громадянські свободи. Ці змінні поєднуються принципом збільшення індивідуальних можливостей. Ми визначаємо цю основу як *людський розвиток*, оскільки зростання автономії особистості вносить внесок у розвиток властивого суспільству людського потенціалу» [1, с. 108]. Отже, в центрі уваги обох концепцій знаходиться людина, яка в теорії людського капіталу досліджується в першу чергу як джерело отримання доходу та інших вигід, які оцінюються у грошовому еквіваленті. На відміну від неї, концепція людського розвитку розглядає людину в широкому сенсі, акцентуючи увагу на всіх аспектах розвитку, як економічному, так і прав, свобод, можливостей тощо. На наш погляд, зважаючи на єдність предмету дослідження обох теорій, є певний сенс щодо об'єднання їх окремих положень в єдину концептуальну схему дослідження людини в соціально-економічній системі із використанням методології триалектичного підходу.

В сучасних умовах господарювання, відповідно до об'єктивних тенденцій розвитку суспільства щодо глобалізації та обумовлених нею змін у технологічному укладі виникає об'єктивна необхідність не відмови від діалектичного підходу, який несправедливо був «усунений» від вирішення актуальних питань в економічній методології останніх років на користь неокласичного синтезу, а його оновлення з урахуванням здобутків сучасної економічної науки в напрямку поліметодологічності та у відповідності до вимог часу. Таке відродження діалектичного підходу є передумовою формування сучасної методології дослідження проблем розвитку складних соціально-економічних систем в умовах глобалізації. Так, за Голубєвим В. С. «теорія соціоприродного розвитку будується в два етапи: 1. від емпіричних узагальнень до загальної теорії розвитку (індуктивний метод) і, 2. від загальної теорії - до часткових (дедуктивний метод). Відповідно до цієї тези вчений виділяє основні принципи дослідження проблем розвитку:

Принцип 1. Буття (реальне або ідеальне) є одночасне співіснування, єдність протилежностей.

Принцип 2. Рух від однієї протилежності до іншої є послідовність двох стадій: спочатку прогрес, потім регрес.

Принцип 3. Максимальний прогрес відповідає народженню «нового» шляхом дозволу протилежностей на основі їх гармонійного синтезу.

Принцип 4. Три складових розвитку - дві протилежності і «нове» - означають, що світ функціонує на основі триалектики» [3, с. 1].

На основі триалектичного підходу визначимо взаємозв'язки теорії людського капіталу та концепції людського розвитку (рис. 2). Принциповою відмінністю концепцій є розгляд доходу та спроможностей людини: в концепції людського розвитку дохід розглядається як необхідний засіб для забезпечення розвитку людини, її знань та здібностей, можливостей реалізації прав та свобод, в теорії людського капіталу спроможності та їх розвиток розглядаються як засіб збільшення доходу, тобто порівнюються витрати на навчання та підготовку з очікуваними майбутніми вигодами, а інвестування у розвиток спроможностей

здійснюється лише у тому випадку, якщо очікується віддача від інвестицій. При цьому обидві концепції обґрунтовують необхідність інвестування у людину та її якості, відмічаючи що від цього прямим чином залежить добробут не тільки окремої людини, а й країни в цілому, оскільки освіта та охорона здоров'я є суспільними благами і приносять користь не тільки їх власникам, але й всім членам суспільства. Таким чином, незважаючи на протиріччя у методології дослідження обидві зазначені концепції спрямовані на вирішення проблем розвитку людини та забезпечення добробуту в країні.

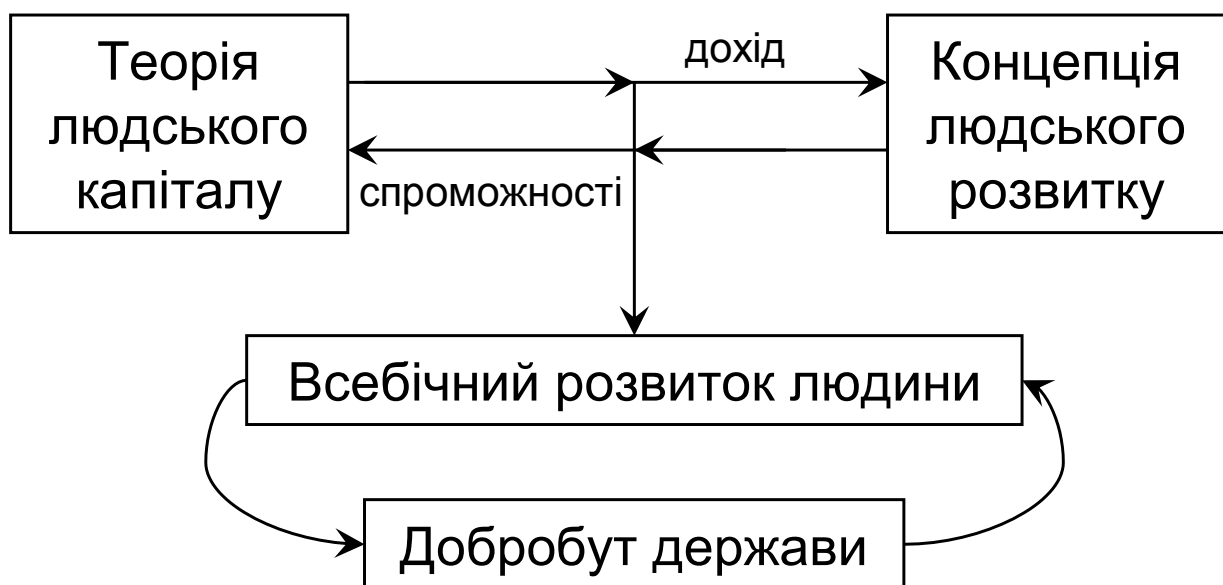

Рис. 2. Теоретична схема взаємозв'язку теорії людського капіталу та концепції людського розвитку [розроблено автором]

Використання триалектичного підходу щодо дослідження людського чинника соціально-економічної системи, на наш погляд, надасть можливість розширення аналізу у напрямку синтезу елементів двох наукових шкіл на основі застосування тернарних схем чи тріад, які становлять собою «сукупність з трьох взаємопов'язаних компонентів, що утворюють певну цілісність. Тріади, на відміну від діад, не поділяють, а, розрізняючи, об'єднують. Іншими словами, інтегруюча функція властива саме тріадам, не діадам. Діади - інструмент

аналізу, тріади ж і інші полікомпонентні єдності виступають засобами синтезу, засобами відновлення цілісності досліджуваної системи» [4].

Застосування методології побудови тернарних схем дозволить структурувати складові людського розвитку в єдину систему, а також оцінювати взаємозв'язки між складовими елементами цієї системи, поєднуючи елементи кількісного та якісного аналізу. Принциповою відмінністю побудови складної системи на основі тріад є можливість виокремлення різнорівневих елементів системи на основі їх співвідношення та визначення мір спільності. Побудова теоретичної моделі системи людського розвитку та кількісна оцінка взаємозв'язків між елементами системи на різних рівнях є підставою для розробки науково-практичних рекомендацій щодо забезпечення ефективності діяльності такої системи й пошуку напрямків її сталого розвитку відповідно до кризових умов та зміни впливу на її функціонування як зовнішніх, так і внутрішніх чинників.

Список використаних джерел:

1. Вельцель Х. Человеческое развитие и “взрыв” демократии: вариации изменений режимов среди 60 обществ / Х. Вельцель, Р. Инглхарт // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2008. – № 1. – С. 85–118.
2. Hayami Y. Development Economics From the Poverty to the Wealth of Nations / Yujiro Hayami and Yoshihisa Godo. – Oxford University Press Inc., New York. – Third Edition. 2005. – 430 p.
3. Голубев В. С. Триалектика развития. Развитие и гармония / В. С. Голубев // Наука и социальное качество. Электронный журнал (20.05.2014) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://naukask.ru/iss/iss2-003.pdf>
4. Домброван Т. И. Лингвосинергетика: от бинарности – к тернарности / Т. И. Домброван [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/4125/1/341-348.pdf>